

*Yasaklardan Modern Denetime: Osmanlı Devleti'nin İçki Tüketimine ve Meyhânelere Yaklaşımı**

İhsan ERDİNÇLİ

Öğr. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: ierdincli@ktu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4762-6129

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25.09.2019 Kabul Tarihi / Accepted: 28.01.2020

ÖZ

ERDİNÇLİ, İhsan, **Yasaklardan Modern Denetime: Osmanlı Devleti'nin İçki Tüketimine ve Meyhânelere Yaklaşımı**, CTAD, Yıl 16, Sayı 31 (Bahar 2020), s. 1-32.

İçki, benimsenen dinin etkisiyle doğrudan doğruya yasaklansın veya yasaklanmasın Türk toplumlarının gündelik hayatında çeşitli şekillerde tüketilmiştir. Bu içki tüketimi, eski Türk, İslâm, İran ve Anadolu'da karşılaştıkları Bizans etkisiyle harmanlanarak Selçuklular vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne taşınmıştır. Osmanlı Devleti ise, hem fethedilen İstanbul'un hem de kendilerinden önceki Türk-İslam devletlerinin içki ve meyhânelere dair birikimini devralarak daha da geliştirmiştir. Son dönem Osmanlı araştırmacıları, içki tüketimi ve meyhânelere artan ölçüde ilgi göstermeye

---

* Bu makalenin yazımında künyesi verilen tezden yararlanılmıştır: İhsan Erdinçli, *Yenileşme Dönemi İstanbul'unda Meyhaneler ve Meyhaneçilik (1826-1908)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2019.

başlamıştır. Konuyla ilgili belli dönemlere yoğunlaşan az sayıda çalışma, Osmanlı Devleti'nin yasaklayıcı müdahalelerini, Müslüman bir kimliğe sahip olmasıyla açıklamaktadır. Buna göre içkinin haram, günah ve suç olması, genel anlamda bizatihi içkinin ve meyhânelerin kendisini de suçlu hale getirmektedir. Üstelik ulaşılan sonuçlar, ya incelenen döneme özgülü bir niteliğe indirgenmekte ya da genelleştirilmektedir. Fakat bu değerlendirmeler, hem klâsik hem de yenileşme döneminde içki tüketimine ve meyhânelere yönelik müdahalelerde bulunmayan padişahların yaklaşımını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, özellikle yenileşme döneminde Osmanlı Devleti'nin içki tüketimine ve meyhânelere yönelik nasıl bir yaklaşıma sahip olduğunu ağırlıklı olarak İstanbul özelinde seçilen örnekler ışığında belirlemek amacıyla planlanmıştır. Değişen unsurların belirlenebilmesi ise, öncelikle mevcut durumun ne olduğunun saptanmasını gerekli kılmıştır. Bu makalede, Osmanlı Devleti'nin içki tüketimine ve meyhânelere yönelik müdahalesi, klâsik ve modern olmak üzere ikiye ayrılarak tanımlanmakta ve açıklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin çok daha kapsayıcı bir müdahale mantığına sahip olduğunu ileri süren bu çalışma, şer'ıye sicilleri, arşiv belgeleri, belli başlı kronikler, seyahatnameler, hatıratlar ve araştırma eserleri olmak üzere oldukça çeşitli nitelikteki kaynaklara dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İçki, Meyhâneler, Yasak, Modern Denetim.

ABSTRACT

ERDİNÇLİ, İhsan, **From Prohibitions to Modern Control: The Ottoman State's Approach to Alcohol Consumption and Winehouses**, CTAD, Year 16, Issue 31 (Spring 2020), pp. 1-32.

Alcohol has been consumed in various ways in the daily life of Turkish societies, whether it was directly prohibited or not with the effect of the religion adopted. This alcohol consumption was transferred to the Ottoman State through the Seljuks by passing into effects of ancient Turks, Islam, Iran and Byzantine present in Anatolia. The Ottoman State developed those ways by inheriting the alcohol and winehouse traditions of conquered Istanbul and the Turco-Muslim states of the region prior to the Ottoman State. The recent researchers of Ottoman history have become increasingly interested in alcohol consumption and winehouses. Few studies focused on certain periods related to the subject, explain the prohibitive interventions of the Ottoman State relying on the Islamic identity of the Empire. Accordingly, the fact that the alcohol is ill gotten, sin and crime make generally alcohol and winehouses themselves criminal. Moreover, the findings of these studies are either limited to a characteristic

peculiar to the analyzed period or they are generalized. However, these evaluations are inadequate to explain the approaches of the sultans who did not interfere with alcohol consumption and winehouses both in classical and modern periods. This study was planned to determine, predominately in light of cases of Istanbul, the approach of the Ottoman State towards alcohol consumption and winehouses, especially during the modernization period. In order to designate the changing elements, firstly it is necessary to determine what the existing situation was. In this paper, the intervention of the Ottoman State in alcohol consumption and winehouses was defined and explained by dividing the subject into two parts: classical and modern. This study, which claims that the Ottoman State had a much more inclusive logic of intervention is based on a wide range of sources including court records, Ottoman archival documents, certain chronicles, travelogues, memoirs and research studies.

Keywords: The Ottoman Empire, alcohol, winehouses, prohibition, modern control.

Giriş

İçki, İslâmiyet öncesi Türklerin gündelik hayatında *bor* veya *bekni* gibi isimlerle belli ölçülerde tüketilmiştir.¹ Fakat İslâmiyet'in *hamr* adındaki bir içkiyi aşamalı bir şekilde yasaklaması, hem Müslüman Türk devletleri hem de tebaası açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir.² Zamanla sınırları ve uygulanacak ceza usulleri belirlenen içki, ona meyledecek bir Müslüman için artık haram ve günah olmasının yanı sıra suç unsuruna da dönüşmüştür. Bununla birlikte İslâm devleti, sınırlarını genişlettiği ölçüde ırk, din ve kültür bakımından çeşitli unsurları da hâkimiyeti altına almıştır. Dolayısıyla Müslümanlar açısından içkinin haram, günah ve yasak olması, İslâm devletinin tebaası konumundaki gayrimüslimler için aynı şekilde geçerli değildi. Onlar, İslâm hukukunca belirlenen kurallara uymak kaydıyla içki üretebilir, tüketebilir ve ticaretini yapabiliirdi. Bu bilgiler ışığında Emevîler örneğinde görüldüğü gibi bir İslâm devletinde içki tüketiminin ve meyhânelerin nasıl var olabildiği de anlam kazanmaktadır. Devleti oluşturan toplumların bir kısmına yasaklanan bir

¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 328.

² Konuyla ilişkilendirilen Âyetler için bkz. Kur'an, Bakara Sûresi, Âyet: 219; Nisâ Sûresi, Âyet: 43; Mâide Sûresi, Âyet: 90-91: Abdulhalim Uveys el-Mısri-Ali Abdulmuhsin Cebr el-Mısri, *Kur'an-ı Kerim Meâli ve Tefsiri*, Mütercim: M. Beşir Eryarsoy, Tayf Yayınları, İstanbul, 2015. Ayrıca bkz. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Baskı, Ankara, 2011.

kısmına da belli kaideler uyarınca serbest bırakılan böyle bir ortamda, içki tüketen ve meyhânelere gidenler de sadece gayrimüslimlerden ibaret değildi.³

Türklerin İslâmiyet'i kabulü, her ne kadar içki tüketiminin Müslümanlar arasında yasaklanmasını beraberinde getirmiş olsa da, tümüyle ortadan kaldırmamıştır. 1072 ile 1074 yılları arasında yazılan *Dîvân-u Lugâti't-Türk'e* göre Türkler, *süçik* veya *süci* kelimesiyle ifade edilen şarap gibi içkileri, *timçler* vasıtasıyla "*kebit/kepit*"lerde tüketebilmekteydi.⁴ Üstelik İran coğrafyasında hüküm süren Büyük Selçuklular, eski İran kültüründen de etkilenmiştir.⁵ Türkiye Selçukluları ise, sahip oldukları tüm bu geleneği ve birikimi, eski Yunan-Roma ve Hıristiyanlık gibi çeşitli faktörler doğrultusunda şekillenmiş Bizans kültürüyle birleştirmiştir. Bu etkilenmenin bir yönü, renklerine göre tasnif edilmiş lâl, yakut ve erguvânî gibi şarap türleriydi.⁶ Diğer yönü ise, içki tüketmek isteyen, ama yasak olmasının etkisiyle temin edemeyen Müslümanların, İslâm hukuku uyarınca içki üretip tüketebilen ve ticaretini yapabilen gayrimüslim mahallelerine giderek ihtiyaçlarını daha uygun bir ortamda karşılayabilmesiydi.⁷ Son aşamada Türkiye Selçukluları, Anadolu'daki toplumların içki tüketimine dair yarattığı bu geleneği ve birikimi de özümseyerek Osmanlı Devleti'ne taşıyan bir köprü görevi yerine getirmiştir.⁸

Osmanlı Devleti, hem bir Türk ve İslâm devleti olmasının hem de İran ve Bizans ile yakın ilişkiler kurmasının bir yansıması olarak içki tüketimine dair

³ Emevîler'de *bevtü'l-bammâr*, *bânâtü'l-bammârîn* veya *el-mâbûrât* kelimeleri, içki içilen mekânları karşılamak için kullanılmaktadır. Konuyla ilgili detaylar için bkz. Ramazan Altınay, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006, s. 226-239.

⁴ Mahmûd bin el-Huseyn bin Mehmed el-Kaşgarî, *Kitâb-ı Dîvân-ı Lüğâti't-Türk*, cild-i evvel, Matba'a-i 'Âmire, Dâr'ül-Hilâfe, 1333, s. 298; Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, Haz. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 188, 376; Kâşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lüğat-it-Türk Tercümesi*, C. I, Çev. Besim Atalay, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s.408. "Kebit"/"kepit", bazı araştırmacılar tarafından meyhâne, "timci" de, meyhâneci anlamında kullanılmaktadır. Fakat bu kelimeler, içki satılan dükkân ve içki taciri olarak da değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili bir tartışma için bkz. İhsan Erdinçli, *Yenileşme Dönemi İstanbul'unda Meyhâneler ve Meyhânecilik (1826-1908)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2019, s. 16-19.

⁵ Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa, İstanbul, 2014, s. 68-69; Halil İnalıcık, *Has-Bağçede 'Aş u Tarab Nedîmler Şâirler Mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 3-4.

⁶ Ömer Uzunağaç, *Selçuklu Anadolu'sunda Beslenme ve Yemek Kültürü*, Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 123.

⁷ *Bertrandon de la Broquière'nin Denizşarşı Seyahati*, Ed. Ch. Schefer, Çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 183; Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al-Ârifîn)*, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 445.

⁸ Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2, 2006, s. 88.

genel çerçevesi çizilen geleneği ve birikimi belli ölçülerde sürdürmüştür. İstanbul'un 29 Mayıs 1453 tarihinde fethedilmesi, bir yandan geniş ölçüde gayrimüslim nüfusu, diğer yandan da çeşitli etkilerle şekillenmiş kültürel birikimiyle içki tüketimi, meyhâneler ve meyhâneçilik gibi öğeleri Osmanlı Devleti'nin ve Müslümanların daha fazla gündemine sokmuştur. Zira Bizans hâkimiyeti döneminde çeşitli türlerde üretimi yapılan şarap, İstanbul'un bilhassa Galata bölgesindeki sosyalleşme mekânlarında tüketilmekteydi. Nitekim "mastika", "misket", "malmsey", "ayıfındığı reçineli balsam şarabı" gibi kokusu ve rengiyle öne çıkan Bizans, 7. yüzyılda *ninburga*, yani şarap şehirleri imparatorluğu olarak anılmaktaydı. Bu şaraplar, asayiş nedeniyle pek azı saygın bir konum elde edebilen *phouskaria* adı verilen meyhânelerde satılmaktaydı.⁹ Meyhâneler, *kapyleion*,¹⁰ *kapelos*¹¹ ve *taberna*¹² gibi kelimelerle de ifade edilmekteydi. Haliç'te liman bölgesinde, Galata'da ve Suriçi kıyısında yer alan bu meyhâneler, Ceneviz, özellikle de Venedik kolonilerine aitti.¹³ Bunlardan *Melitrağos*, *Spanos* ve *Gorgoplutos* gibi meyhânelerin isimleri, 11. yüzyıla ait Mihail Psellos'un kroniğinden öğrenilebilmektedir. Yine İoannis Paleologos'un, Venediklilere 1431'de 15 adet meyhâne işletme izni verdiği bilinmektedir.¹⁴ Bununla birlikte kimi zaman meyhânelerin sayısı, kota konularak sınırlandırılmıştır.¹⁵ Şüphesiz bu tür tedbirlere başvurulmasındaki en önemli etken, meyhânelerde yaşanan taşkınlıklardır.¹⁶

İstanbul,¹⁷ Osmanlılar tarafından fethedilmesinin ardından içki ve meyhânelerle dair birikimini de aktarmıştır. Nitekim İstanbul'a dair yapılan 1455 tarihli ilk tahrir kayıtları, biri Ermeni diğeri de Rum olan iki kişinin Galata'da

⁹ Andrew Dalby, *Bizans'ın Damak Tadı*, Çev. Ali Özdamar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 56, 61, 67, 95-102.

¹⁰ Aygül Ağır, *İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2011, s. 68.

¹¹ "İçki", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 132.

¹² Ağır, *age.*, s. 68.

¹³ Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya Osmanlı Limanı*, 2. Baskı, Çev., Erol Özebek, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 16, 34; Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*, 2. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul, 2014, s. 215-216.

¹⁴ Sula Bozsis, *İstanbul Lezzeti İstanbullu Rumların Mutfak Kültürü*, 3. Baskı, Çev. Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 67.

¹⁵ Ağır, *age.*, s. 69.

¹⁶ "İçki", s. 132.

¹⁷ Burada kullanılan İstanbul ifadesi, Suriçi/Tarihi Yarımada ile Bilâd-ı Selâse, yani Eyüp, Galata ve Üsküdar'ın bütününe karşılmaktadır.

meyhânecilik yaptığını göstermektedir.¹⁸ Bununla birlikte söz konusu meyhânelerin fetih öncesindeki mevcut konumlarını mı sürdürdüğü yoksa daha sonra tesis edilen güven ortamıyla mı açıldığı kesin değildir. Fikret Yılmaz'ın kanunnâmelere dayanarak işaret ettiği gibi bu ilk meyhâneler, başlangıçta Hristiyanların şarap ihtiyacını karşılayan ve vergilendirmeye dönük kapan-ambar gibi bir işlev yerine getiren mekânlar olmalıdır. Meyhânelerin 16. yüzyıldan itibaren yavaş bir seyirle eğlence mekânı olma özelliklerini kazandıklarını belirten yazar, verilen imtiyazlarla İzmir Frenk Mahallesi ile Galata'da bulunan meyhânelerin vergi işlevlerinin yanı sıra erken tarihlerde bile içinde oturulup vakit geçirilebilen bir yapıya sahip olabileceklerine dikkat çekmiştir.¹⁹ Latîfi'nin (1491-1582) 1546'da, 'Âşık Çelebi'nin de (1520-1572) 1568 yılında tamamladığı eserlerine bakıldığında ise Fatih'in şairlerinden Tokatlı Melihî başta olmak üzere 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında bazı şairlerin Galata'nın yanı sıra Tahtakale'de bulunan Yani, bilhassa da Efe adlı meyhânelerde kimi zaman yanlarında götürdükleri mezeler eşliğinde sohbet edip içki içerek eğlendikleri görülebilmektedir.²⁰ 16. yüzyılın ortalarında yazılan bu eserlerdeki bilgileri doğru kabul edersek, meyhâneler 15. yüzyılın sonlarından itibaren Galata dışında da açılmaya ve eğlence mekânları olma özelliği kazanmaya başlamışlardır.

Meyhâneler, zamanla gelişme göstererek kendine has biçimini kazanmıştır. Sayıları, 1650'lerde 1.060, 1829'da 554, 1840'larda da 434'tür. Hemen görüleceği gibi sayı, sürekli bir artış göstermek yerine azalmaktadır. Bunun sebeplerinden biri, özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın bir şekilde uygulanmaya başlanan gedik hakkıyla ilgilidir. Gedik, ilgili mesleği icra etmeyi sağlayan alet-edevata sahip olma anlamının yanı sıra bu hakkı elinde bulunduran esnafa başta sayı sınırlaması gibi bazı imtiyazlar da sağlamaktaydı. Böylece esnafın rekabet edebilmesi, devletin de denetleyebilmesi, daha kolay hale gelmekteydi. Başlangıçta büyüklükleri nispetinde farklılık gösteren meyhâneler, bu süreçte gedikli, koltuk ve ayaklı olmak üzere üç türe ayrılmıştı. 1838'de imzalanan Balta Limanı Anlaşması'ndan sonra yabancı tebaanın da meyhâne işletmeye başlaması ve 1861'de gedik düzenlemesinin kaldırılması, içkinin perakende olarak farklı mekânlarda satılmaya başlamasını beraberinde getirerek

---

¹⁸ Halil İnalçık, *The Survey of Istanbul, 1455: The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ed. Emre Yalçın, İstanbul, 2010, s. 277; Gamze Yavuzer, *Istanbul Wine-Taverns as Public Places in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 19.

¹⁹ Fikret Yılmaz, "Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum*, S. 1 (241), Bahar 2005, s. 31-37.

²⁰ Latîfi, *Tezâkiratü'l-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuğamâ (İnceleme-Metin)*, Haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2000, s. 504-507; Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhibler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 243-251.

hem içki mekânlarının çeşitlenmesine hem de sayılarının daha da artmasına yol açmıştır.²¹

Meyhâneler, Osmanlı Devleti'ndeki gelişim serüveninde müslim ve gayrimüslim tebaanın bağlı buldukları kuralları ihlal etmesine dayalı olarak ortaya çıkan genel düzen ve asayiş sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu gibi durumlarda içki ticaretine kısıtlamalar getirmiş, yasaklar uygulamış ve meyhâneleri kapatmıştır. Çalışmada klâsik olarak tanımlanan bu müdahale biçiminin ilki, Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1555 yılında ferman yayınlarak müdahalede bulunmasıyla başlamıştır. Yenileşme dönemi ise, devletin bu temel kaygısını ihlal eden unsurlara müdahale biçimini dönüştürmüştür. Modern müdahale biçimi olarak tanımlanan bu değişim, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826'dan başlamak üzere devletin genel yasak mantığından uzaklaşarak sorun odaklı bir yaklaşım benimsemesini ifade etmektedir.

Devletin Yasaklayıcı Yaklaşımı: Klâsik Müdahale Biçimi

Osmanlı Devleti, bir yandan İslâmiyet'i benimsemiş Müslüman bir yapı diğer yandan da topraklarının genişlemesi paralelinde farklı din ve kültürlerle mensup toplulukları bünyesinde barındıran bir imparatorluktu. Tebaasını da, İslâm hukuku çerçevesinde din eksenli olarak Müslümanlar ve gayrimüslimler şeklinde ayırarak içki tüketimi ve ticareti konusunda farklı kurallara uymakla yükümlü kılmıştı. Bu kapsamda içki üretmek, tüketmek, ticaretini yapmak, meyhâne işletmecisi ve müşterisi olmak, Müslümanlara yasak iken, belli kurallar dâhilinde gayrimüslimlere bir hak olarak tanınmıştı.

Osmanlı Devleti, gayrimüslimlerin içki üretilip tüketmesine, ticaretini yapmasına ve meyhâne açıp işletmesine izin verirken, bazı sınırlar belirleyip kurallar koymuştur. Konuyla ilgili 1476 yılına ait bir kanun maddesi, "...ve müsellemler olan kâfirler, kendü mahallelerinde bir meyhâneden gayri yerde sucilerin satmayalar..." ifadesiyle meyhânelerin nerede ve kimler tarafından açılabileceğini düzenleyen erken döneme dair önemli bir örnektir.²² Buna göre zimmî tebaa tarafından işletilebilen meyhâneler,²³ Müslüman mahallelerinde ve elbette cami, mescit, türbe gibi dinî mekânların yakınında açılmazdı.²⁴

²¹ Çeşitli kaynaklara dayanılarak yapılan meyhâne sayılarıyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Erdinçli, *agt*, s. 172-183.

²² Robert Anhegger-Halil İnalçık, *Kanûnname-i Sultanî Ber Muceb-i 'Örf-i 'Osmanî*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 45-46, 64, 71; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûkî Tablilleri*, C. I, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 424.

²³ Meyhânelerin yabancı tebaa tarafında işletilmesi, 1838 ticaret anlaşmasını müteakip gündeme gelmiş, resmen 1861 itibarıyla başlamıştır.

²⁴ Yılmaz, *agm*, s. 34. 18. yüzyıla ait bir fetva örneği için bkz. 'Abdurrahîm Efendi, *Fetâvâ-yı 'Abdurrahîm*, C. II, Dâr'üt Tıba'tül- Ma'mûret'üs Sultâniyye, Konstantiniyye, 1243, 421-422

İçki ticareti yapanlar ve meyhâne işletenler, toplum düzeni ve Müslümanların hassasiyetleri bakımından bazı kurallara riayet etmek durumundaydı. Bu konuda gayrimüslimler, kendi mahalleleri istisna Müslümanlarla karışık bir şekilde ikamet ettikleri mahallelerde âlenen içki satamaz ve tüketemezdi.²⁵ Yine iç içe yaşanan mahallelerde, şarabın tulum ile değil, fıçı ile taşınması gerekmekteydi. Aksi takdirde “ta‘zîr-i şedîd ve habs-i medîd” ile cezalandırılmaları gerekmekteydi.²⁶ Gayrimüslimler, toplum düzeninin bozulmaması için sarhoş olmayacak kadar içki içmek sınırlanmasına da bağlı kalmak zorundaydı.²⁷ Ayrıca içki ticareti yapan gayrimüslimler ve meyhânegiler, karşılığında devlete vergi ödemek zorundaydı.²⁸ Meyhânelerin müşteri kitlesi de, yine kural olarak gayrimüslimlerden oluşabilirdi. Gayrimüslimlerin Müslümanlara içki satması, meyhânegilerin onları meyhânelerine kabul etmesi yasaktı.²⁹ Müslümanların meyhânelerin müşterisi ve işletmecisi olmasının yanı sıra içki üretip tüketmesi de yasaktı.³⁰ Görüldüğü gibi gayrimüslimler ve dolayısıyla meyhânegiler, Müslümanlara içki satılmaması, dinî ve toplumsal hassasiyetlere riayet edilmesi, meslekî kurallara uygun davranılması, sarhoşlukla toplum düzeninin ihlal edilmemesi gibi kurallara uymak zorundaydı.

Gayrimüslimlerin, Müslümanların ve meyhâne işleten meyhânegilerin kurallara uyup uymadığı, çeşitli tarafların dâhil olduğu bir denetim mekanizmasının sorumluluğundaydı. Meyhâneler, meslekî şartlar ve kurallardan

---

²⁵ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, Haz. H. Necâti Demirtaş, C. I, Kubbealtı, İstanbul, 2014, s. 452; T. Tankut Soykan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler*, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 104.

²⁶ *12 Numaralı Mihimme Defteri, (978-979)/1570-1572* <Özet, Transkripsiyon ve İndeks>, C.II, Haz. Hacı Osman Yıldırım vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1996, s. 263

²⁷ Soykan, *age.*, s. 84-85. Sarhoş olduğu için cezalandırılan gayrimüslimlere dair ender uygulamalardan biri için bkz. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi (İKSÜM) 5 Numaralı Sicil, (H. 930 - 936 / M. 1524 - 1530)*, Haz. Yasemin Dağdaş -Zeynep Berktaş, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 275.

²⁸ Serahsî, *Mebûât*, C. 13, Çev. A. Arı- Hüseyin Kayapınar, Ed. M. Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 193. Osmanlı uygulaması için bkz. Figen Taşkın, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mültezim Kesimi ve İstanbul Mukataaları (1550-1605)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, s. 16; Mehmet İpcioğlu, *Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihlî Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisinin Tablî Denemesi)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi-Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 37.

²⁹ *İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 -1549)*, Haz. Nuray Güler, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul 2010, s. 101-102.

³⁰ Bu konuda geç döneme ait bir arşiv belgesinde geçen ifadeler şöyledir: “...ehl-i İslâm'dan bir ferdin meygedelere dubûl ve hurûca görürürse zâbitân ma'rifetiyle derhâl te'dibât-ı lâzimesi icrâ olunmak...” Bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT), 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825).

dinî hassasiyetlere ve asayişin tehdit edilmesi sorununa varıncaya kadar lonca ve üyelerinin, toplumun ve devletin denetimine tâbii idi. Her iki tarafın içinde yer alacağı herhangi bir kural ihlâli, padişah, sadrazam, kadı, subaşı ve muhtesip gibi devletin denetim organları tarafından cezalandırılabilirdi.³¹

Müslümanların içki içmesinin ve meyhâneye gitmesinin günah ve yasak olup suç unsuru teşkil etmesi, kanunlarda da karşılık bulmuş şer'î yasak ile ilgiliydi.³² Temelde Müslümanların, hem şer'î hem kanunen hem de toplumsal açıdan günah, suç ve ayıp kabul edilen bu suçtan uzak duracakları düşünülebilir. Fakat şarap ile diğer içkiler, şer'î hükümlere rağmen hemen her dönemde Müslümanlar tarafından az veya çok ama gizlice tüketilmiştir.³³ İçkiye müptela olup konuları gereği meyhânelerin müşteri kitlesi arasında yer alamayan kesimin en başında, devlet adamları yer almaktaydı.³⁴ Yeniçeriler, meyhânelerle doğrudan ilişki içerisinde olan bir diğer içki müptelası ve meyhâne müdavimi kesimdi.³⁵ Viyana elçilik heyetinin bir üyesi olarak 16. yüzyılın sonlarında İstanbul'da bulunan seyyahlarından Baron W. Wratislaw'ın ifadelerine bakılırsa, alt sınıflardaki Müslümanlardan bilhassa mühtedi olanlar daha çok iştret etmekteydi.³⁶

İçki içme suçunu işleyenler, şer'î hukuk gereği hadd ve tazîr adı verilen cezalarla cezalandırılmalıydı.³⁷ Şarap içme suçu için uygulanan hadd cezası, miktarı Hz. Muhammed döneminde ayaklara 40 sopa, Hz. Ömer döneminde 80 sopa, daha sonra tekrar 40 sopa vurulması şeklindeki uygulamaya

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 141-144; Gökçe Binbir, *18 ve 19. Yüzyıllarda, İstanbul'da Üretim ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu'nun Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 80-102 ve 121. Konunun genel bir değerlendirmesi için bkz. Erdinçli, *agt*, s. 60-63.

³² Fatih'in *Kanun-ı Padişahî*'sine göre "Eğer bireği hamr içse, Türk veya şehirli olsa, kadı ta'zîr ura. İki ağaca bir akçe çürm alna." Bkz. Akgündüz, *age.*, C. I, s. 349. Bu konuda III. Selim'in fetvaları önem taşımaktadır: "...Allahın rızası olmayan işe benim dahi rızam yoktur." Bkz. BOA, HAT, 192/9417, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789). "Bunun külliyen ahâli-i İslâm'dan men'i benim matlûbumdur ve şer' men' etmiştir...". Bkz. HAT, 189/9020, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789).

³³ François Geogron, "Osmanlılar ve İçiciler: On Dokuzuncu Yüzyılda İstanbul'da Alkol Tüketimi", Çev. Cem Deniz Kurt, *Yemek ve Kültür*, S. 13, Yaz 2013, s. 51-52.

³⁴ Örneğin daha 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed'in veziri Tokatlı Melihi, giysilerini ve kitaplarını meyhânede rehlin bırakacak düzeyde içki düşkünü bir kişi olarak genellikle sarhoş gezderdi. Bkz. Latîfî, *age.*, s. 504-507. Daha fazla örnek için bkz. Erdinçli, *agt*, s. 74-78.

³⁵ Ahmet Refik Altınay, *Eski İstanbul (1553-1839)*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 41.

³⁶ Baron W. Wratislaw, *Amlar*, Çev. M. Süreyya Dilmen, Karacan Yayınları, 1981, s. 48.

³⁷ Serahsî, *Mebûat*, C. 9, Çev. Hüseyin Kayapınar vd, Ed. M. Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 63 ve 120.

dayanmaktaydı.³⁸ Tazir ise, hadd cezasını geçmemek kaydıyla miktar ve tür bakımından takdir yetkisi padişaha ait olan cezalardı.³⁹ 16-17. yüzyıllara ait İstanbul şer'îye sicillerinde, gerek bireysel içki tüketerek gerekse de sosyalleşme mekânlarından meyhâneye giderek bu tür suçları işleyen Müslüman erkek ve kadınlara dair örnekler bulmak mümkündür. Kayıtlardan çoğunluğu oluşturan 154'ü, işlenen suçun tespitini yapıp niteliğini belirlemektedir. Uygulanan cezanın türüne ve biçimine daha az yer veren diğer örneklerle, aynı suçu işlemiş Müslüman erkek veya kadınların farklı şekillerde cezalandırıldıklarını göstermektedir. Buna göre toplamda hamr/süci/şarap içen 9 kişiye hadd, 7 kişiye tazir cezası verilmiştir.⁴⁰ Fakat söz konusu kayıtlar, hadd cezasının kaç sopa vurularak yerine getirildiğine ve tazir kapsamından uygulanan cezanın türüne dair bilgi içermemektedir. Örneğin 16. yüzyılın ilk yarısında şarap içen İlyas b. Abdullah ile Kasım b. Abdullah'a hadd cezası,⁴¹ Ahmet b. Umur Bey'e ise tazir cezası verilmiştir.⁴² Fakat az sayıda örnekte, aynı suçu işleyen Müslümanların falaka yerine tazir kapsamında teşhir, hapis gibi cezalara çarptırıldığı da görülebilmektedir.⁴³ Uygulamadaki bu farklılığın sebebi, Müslümanların içki içmesine yönelik verilecek ceza türünün Kuran'a değil, Hz. Muhammed'in uygulamasına dayanması olabilir. Ayrıca suç unsurunun derecesi de uygulanacak cezanın türünü belirlemede etkili olabilir.

Padişahlar, işlenen suçun derecesine göre tazirin kapsamını daraltıp genişletebilmekteydi. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bireysel içki tüketiminin şer'î yönü ve yol açtığı toplum düzenine ilişkin sorunlar, devletin çeşitli denetim organlarınınca çözülmekteydi. Ama Müslümanların âleni bir şekilde içki tüketmesi ve meyhâneye gitmesi, günah ve suç işleyenlerin sayısında bir artışa, asayişin bozulmasına, şikâyetlere yol açabileceği için dar ölçekli bir müdahaleyi de beraberinde getirebilmekteydi. Bu kapsamda tazirin bir türü de, padişahın fermanlar yayınlarak bölgesel ve kapsam bakımından dar ölçekli içki yasakları uygulamasıydı. Nitekim II. Bayezid (1481-1512), şer'î ve örfî yasağın Müslümanları içki içmekten uzak tutamadığı, cezaların etkisiz kaldığı 1508'de,

³⁸ İbn Rüşd, *Bidâyet'ül-Müctehid ve Nihâyet'ül-Muktesid*, C. 3, Çev. Ahmed Meylânî, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 584-585; Serahsî, *age.*, C. 9, s. 121.

³⁹ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, C. 7, Çev. Ahmet Efe vd., Risale Yayınları, İstanbul, 1994, s. 324-325.

⁴⁰ İSAM tarafından hazırlanan Kadı Sicilleri transkripsiyonu dikkate alınarak belirlenen bu sayılar, titiz bir inceleme yapılarak tespit edilmiş olmakla birlikte genel durumu etkilemeyecek düzeyde hata payı içerme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

⁴¹ İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536), Haz. Kenan Yıldız, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 135 ve 168.

⁴² İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549), s. 281.

⁴³ İKSÜM 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/1513-1521), Haz. Bilgin Aydın ve Ekrem Tak, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2008, s. 227-228 ve 328.

Hüdavendigâr Sancağı'na yönelik bir yasaknâme yayınlamıştır. Bölgesel olup Müslümanlara hitap eden bu ferman, Müslümanların daha fazla içkiye meyletmesini engellemeyi, toplumsal şikâyetleri önlemeyi ve asayişî sağlamayı hedeflemekteydi. Yasağa aykırı hareket edenler, işledikleri suçun derecesine göre hadd ve tazir ile cezalandırılacaktı.⁴⁴

Müslümanların âlenî bir şekilde içki içmesi, meyhânelere gitmesi, sarhoş olması ve toplum düzenini bozması, aynı zamanda kendilerine tanınan imtiyazları ihlal eden gayrimüslimlerin suçuydu. Ayrıca kurallara aykırı şekilde içkilerin âlenen taşınması, meyhânelerin kutsiyet arz eden mahallerin yakınına açılması, aşırı gürültü, Müslüman kadınlarına sarkıntılık edilmesi, genel anlamda sarhoşlukla kavga, adam yaralama, öldürme gibi toplum düzenini bozucu nitelikteki sorunların meydana gelmesi de, Müslümanların şikâyetine yol açmakta ve asayişî tehdit etmekteydi.⁴⁵ Meyhânelerin bağlı bulunduğu kurallara aykırı bir şekilde açılması ve işletilmesi, Müslümanların yanı sıra gayrimüslimlerin de şikâyetine neden olabilmekteydi. Örneğin 1555/56'da Müslümanlar, Beşiktaş'taki meyhânelerin camiye yakınlığından, gayrimüslimler de evlerinin arasında bulunmasından dolayı birlikte hareket ederek şikâyetçi olmuşlardı.⁴⁶ Yaklaşık iki asır sonra Üsküdar'daki meyhânelerde toplanan eşkıyanın şarap ve rakının etkisiyle toplum düzenini bozması, yine hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin şikâyetine neden olmuştu.⁴⁷ Devletin denetimden sorumlu yetkili mercileri, hemen her dönemde yaşanan ve özellikle Müslümanları etkileyen bu tür ihlalleri tespit ettiklerinde tekil düzeyde çeşitli şekillerde cezalar uygulamaktaydı.

Dar kapsamlı önlemler yeterli olmadığında ve hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin içinde yer aldığı kural ihlalleri toplum düzeniyle asayişî tehdit eder bir boyut kazandığında, padişahlar yayınladıkları fermanlar yoluyla

⁴⁴ Akgündüz, *age.*, C. II, s. 232-234. Belgelerden tespit edilen teşhir, tedip ve uzun süreli hapis gibi cezalar, tazir kapsamına girmektedir.

⁴⁵ Ahmet Refik, *Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 14-15; Reyhân Ataç, *66 Numaralı (H.997-998 / M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi- Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 108 ve 251; *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi (İKSİM) 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618)*, Haz. Yılmaz Karaca vd., Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 92; *İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi (İKSHM) 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643)*, Baki Çakır vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul, 2011, s. 125-126; *18. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*, Haz. Hayati Develi, Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 45; BOA, C.ZB., 31/1546, (25 Muharrem 1165/14 Aralık 1751); C.ZB., 16/772, (6 Rebiulahir 1214/7 Eylül 1799).

⁴⁶ Yılmaz, *agm.*, s. 34.

⁴⁷ *İstanbul'da Sosyal Hayat (1755-1765)*, C. II, Proje ve Yayın Yönetmeni: Ahmet Kal'a, Haz. Ahmet Tabakoğlu vd., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 77.

müdahale kapsamını daha da genişletebilmekteydi. Bu kapsamda içki ticaretini yasaklamak ve meyhâneleri kapatmak şeklindeki klâsik müdahale biçimi, ilk olarak 16. yüzyılın ortalarında Kanunî (1520-1566) ile başlamıştır.⁴⁸ Daha sonra babasının koyduğu yasağı devralan II. Selim (1566-1574), belli bir sürenin ardından şer'î sınırlara aşamalı bir şekilde geri dönerek gayrimüslimlerin yeniden içki tüketmesine, ticaretini yapıp meyhâne işletmesine müsaade etmiştir.⁴⁹ Şer'î sınırlar ölçüsünde içki ticaretinin yeniden yapılmaya başlanması, meyhânelerin tekrar açılması, beraberinde kural ihlallerini ve Müslümanların şikâyetlerini getirmiştir. II. Selim'in halefi III. Murad (1574-1595) örneğinde olduğu gibi bu tür durumlarda sadece Müslümanlara özgü bir yasak uygulanmıştır. Yayınlanan fermanlarda, Müslümanlara içki içmelerinin ve meyhânelere gitmelerinin yasak olduğu hatırlatılırken, bu kural ihlalinin sorumlusu olarak öne çıkan gayrimüslimlere de Müslümanlara içki satmamaları, meyhânelerine almamaları uyarısında bulunulmuş, sadece sorumlular cezalandırılmıştır. Ayrıca Müslüman mahallesinde meyhâne açılması, namaza ve hamama gidenlerin rahatsız edilmesi gibi toplum düzenini ihlal eden sorunlar da yaşanmıştır. Aynı zamanda asayiş tehdit eden bu sorunlar, yine yaşanmaya devam etmiş, ama yasaklar uygulamak yerine doğrudan doğruya suç işleyen müslim ve gayrimüslimlerin cezalandırılması söz konusu olmuştur. Kanunî döneminde uygulanan yasağa da atıfta bulunularak bir yasak uygulaması düşünülmüşse de olumlu bir sonuç alınamamıştır.⁵⁰

Klâsik müdahale biçimi, 16. yüzyılın ortalarından itibaren dönemden itibaren pek çok padişah tarafından uygulanmıştır. Bunlardan III. Mehmed (1595-1603),⁵¹ I. Ahmed (1603-1617),⁵² IV. Murad (1623-1640),⁵³ IV. Mehmed (1648-1687),⁵⁴ III. Selim (1789-1807),⁵⁵ vergi gelirinden de vazgeçecek düzeyde

---

⁴⁸ İbrahim Özgül, *Kara Çelebi-Zâde Abdülazîz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrar Adlı Eseri (1299-1648) Tablîl ve Metin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 123-124; M. D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, Çev. Zerhan Yüksel, İstanbul, 1972, s. 44.

⁴⁹ Bu dönemde uygulanan yasaklardan biri için bkz. 7 Numaralı Mühimme Defteri, <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>, C. II, Haz. Hacı Osman Yıldırım vd., Ankara, 1999, s. 373.

⁵⁰ Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988, s. 50-51, 141-142, 146-147; Ahmet Refik, *Hicri On Birinci Asırda...*, s. 14-15.

⁵¹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Telhisler (1597-1607)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 27.

⁵² Nâimâ Mustafa Efendi, *Târib-i Na'îmâ*, Haz. Mehmet İpşirli, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 400-401.

⁵³ Nâimâ Mustafa Efendi, *age.*, c. II, s. 755-757.

⁵⁴ *İsâ-zâde Târibi*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1996, s. 108.

kapsamlı müdahalelerde bulunan padişahların önde gelenleridir. Uygulanan bu yasakların zamanına bakıldığında, ya selefleri döneminde ya da müdahale öncesinde içkinin şer'î sınırlar ölçüsünde ticaretinin yapıldığı ve meyhânelerde tüketildiği, bundan dolayı çeşitli kural ve asayiş ihlalleri yaşandığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle padişahlar, klâsik müdahale biçimine yönelmedikleri dönemlerde, şer'î sınırlar ölçüsünde içki ticaretine ve meyhânelere izin verip vergi alırken, yaşanan kural ihlallerine ve asayiş sorunlarına dar kapsamlı müdahalelerde bulunmaktaydı.

Pek çok padişahın klâsik müdahale biçimine yönelmesi, bazı yazarlar tarafından Osmanlı Devleti'nin meyhâneleri suçlu gördüğü sanısına yol açmıştır. Buna göre devlet, bireyin eylemlerini değil, kent düzenine tehdit olarak algılanan meyhâneleri suçlu olarak değerlendirip sürekli yasaklamaya ve kapatmaya çalışmıştır.⁵⁶ Bu yaklaşımın bir diğer yansıması, meyhânelerin Osmanlı padişahları tarafından “inançsızlığın sembolü” olarak görülerek zaman zaman orduya ilahi destek sağlama hedefi için genellikle büyük askerî seferlerin başında yasaklandığı şeklindedir. Fermanlar da, yasaklama teşebbüslerinin geçici bir etkiye sahip olması nedeniyle sık sık yinelenmekteydi.⁵⁷ Uygulanan yasakların uzun süreli olmaması durumu ise, esnekliğin ve kuralların hiçbirinin sabit olmamasıyla açıklanmıştır⁵⁸. Devletin meyhânelere yönelik yasaklayıcı müdahalesi, “...*Osmanlı yönetiminin dinî duyarlılığına bir örnek. Ne var ki bu duyarlılık pek kalıcı olmuşa benzememektedir...*” şeklinde yine din eksenli bir bakış açısıyla da ele alınmıştır.⁵⁹ Meyhânelerin dinî gerekçelerden beslenerek sürekli kapatılmaya çalışıldığını ileri süren görüşler, şer'î hukuk uyarınca gayrimüslimlere tanınan hakların çiğnenmesi anlamına geleceği için doğru değildir. Zira klâsik müdahale biçiminin dikkat çeken yönlerinden biri, yasağı uygulayan padişahın tekrar şer'î sınırlara geri dönebilmesidir. Bu müdahale biçimi, kimi zaman daha yasağı uygulayan padişahın kendi hükümlerlik döneminde kimi zaman da hemen halefi zamanında sona ermekte, tekrar şer'î sınırlara geri dönülmektedir. Dolayısıyla klâsik müdahale biçiminin uygulanmamasını veya bir süre sonra kaldırılarak şer'î sınırlara geri dönülmesini, padişahların *dinî duyarlılığına* aykırı bir

⁵⁵ BOA, *HAT*, 1381/54515, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789); Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, Haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 194-195; Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, C. I, Haz. Mehmet Ali Beyhân, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 22.

⁵⁶ Işıl Çokuğraş, *Bekâr Odaları ve Meyhâneler Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 14-18.

⁵⁷ Colin Imber, *Şeriatın Kanunı Ebusund ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, Çev. Murteza Bedir, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 104.

⁵⁸ Ebru Boyar-Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, Çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 216.

⁵⁹ Murat Can Kabagöz, *Eğlenirken Modernleşmek: Meyhânedeki Balozça, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul*, Heretik Yayınları, Ankara, 2016, s. 19.

durum olarak değerlendirmek gerekecektir ki, bu da mümkün gözükmemektedir.

Osmanlı Devleti'nin içki tüketimine ve meyhânelere yönelik yaklaşımının dayanağı, esneklik veya kuralsızlık da değil, asayiş ve düzen ile ilgili sorunların çözülmesidir. Asayiş, her türlü siyasi yapılanmada olduğu gibi fetihten itibaren Osmanlı Devleti'nin payitahtında da “baş mesele” olmuştu. Asayişin sağlanmasına dair uygulanan pek çok yöntemden biri de, sosyalleşme mekânlarının denetimi ve gözetimidir. Zira bu mekânlar, çeşitli sosyal konuma sahip insanları bir araya getirmesi yönüyle devlet açısından potansiyel risk oluşturmaktaydı. Başta kahvehaneler ve meyhâneler olmak üzere devletin yasaklayıcı yaklaşımıyla karşı karşıya kalan bu mekânlar, asayiş ve denetime dair bir hayli doyurucu bilginin kaynağı konumundadır.⁶⁰

Osmanlı Devleti'nin bazı dönemlerde meyhâneleri yasaklaması ve kapatması, asıl olarak ve tek başına mekânın suçluluğunun değil, bireyin eylemlerinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla devletin asıl önemseydiği husus, meyhânelerde içki tüketilmesi değil, yaşanan kural ihlallerinin toplum düzenini ve asayişini tehdit ederek geniş çaplı sorunlara yol açmasıydı. Nitekim kahvehanelerin de zaman zaman meyhânelerle aynı kaderi paylaşarak kapatılması, devletin klâsik müdahale biçiminde sadece mekânı değil, bireyin eylemlerini de sorumlu olarak gördüğünü yansıtan önemli bir örnektir. Bir diğer ifadeyle mekânın suçluluğu, bireyin eylemleri neticesinde ortaya çıkmaktaydı. Devlet, tehdit unsuru olan bireyi doğrudan doğruya izleyip bağımsız olarak denetleyemeyeceği için herhangi bir sorun halinde meyhâneler gibi sosyalleşme mekânlarına yönelik müdahalelerde bulunmaktaydı.

Sosyalleşme mekânları, müşterilerine sundukları içecekler temelinde değil, asayiş sorununa yol açmaları ve devletin varlığını tehdit eden siyasi konuşmaların merkezi konumunda yer almaları dolayısıyla klâsik müdahale biçimiyle karşı karşıya kalmıştır.⁶¹ Kahvehaneler gibi sosyalleşme mekânları, sadece siyasi sohbetler dolayısıyla devletin gündeminde yer alırken, meyhâneler, her iki suç unsurunun da kaynağı konumundaydı. Meyhânelerle ilgili diğer suç unsurunu ortaya çıkaran etken, içkinin aşırı tüketiminin yol açtığı sarhoşluktu. Bu, çeşitli suçların ortaya çıkmasını kolaylaştırırsa da, devlet için ne tek başına mekânın kendisi ne de burada gerçekleşen tekil asayiş olayları önemliydi. Hattox'a göre “...*iktidardaki gücün tek derdinin her zaman müminlerin şeriate sıkı*

⁶⁰ Noémi Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş (1879-1909)*, Çev. Serra Akyüz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 15, 48, 76-91.

⁶¹ Kırılı, kahvehanelerdeki siyasi söylemleri, “devlet sohbeti” olarak tanımlamaktadır. Bkz. Cengiz Kırılı, *Sultan ve Kamuoyu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 18-20.

*sıkıya uymasını sağlama kaygısı olmadığını göz ardı etmek safça bir yaklaşımdır...*⁶² Devlet, asıl olarak düzensizliğin isyana yol açma potansiyeliyle ilgilenmekteydi.⁶³ Nitekim meyhâneler, kahvehânelerden daha düşük düzeyde olmak üzere ayaklanmaların “karargâhı” olma vasfına sahip mekânlar arasındaydı.⁶⁴

Osmanlı Devleti’nin içinde yer aldığı savaş durumu, asayişin kontrolünü ve denetimini sekteye uğratabilecek dış kaynaklı bir tehdit unsuru olarak içki tüketimine ve meyhânelere yönelik klâsik müdahale biçiminin uygulanmasını gündeme getirebilmekteydi. Nitekim III. Selim, Rusya ve Avusturya ile 1787-1792 yılları arasındaki savaş hali nedeniyle meyhânelerin kapatılması konusunda pek çok ferman yayınlamıştı.⁶⁵ Halefi II. Mahmud da (1808-1839), Yunan İsyanı’nın başladığı 1821 yılında, silahlanması emredilen askeri kontrol altında tutabilmek için meyhâneleri kapatmıştı.⁶⁶ Anlaşıldığı kadarıyla bu ferman, sadece seferberlik zamanında geçerliydi Dolayısıyla henüz Yunan İsyanı devam ederken, içerideki düzeni de sağlamayı, meyhânelerin sayısını azaltmayı, Müslümanları müşteri olarak kabul etmelerini engellemeyi amaçlayan bir ferman daha yayınlanmıştı.⁶⁷ II. Mahmud’un uyguladığı bu meyhâne yasağı, klâsik müdahale biçiminin sonucusudur. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ve isyanın sona ermesi, yasağın kaldırılarak tekrar şer’î sınırlara geri dönülmesini beraberinde getirmiştir. Görüldüğü üzere devlet, seferberlik ilan ettiği zamanlarda ve savaş sırasında, içki tüketimini kontrol altına alarak askeri daha disiplinli idare edebilmek ve herhangi bir asayiş sorununu daha en baştan önlem olarak çözmek amacıyla da klâsik müdahale biçimine yönelmekteydi.

Yasaklar, uygulanmaya başlandığı yaklaşık 16. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar ki söz konusu evrenin bütününde, hatta müdahalede bulunan padişahın hüküm süresinin genelinde bile sürekli olarak değil, belli bir dönem aralığında geçerli olmuştur. “Osmanlı’nın yasağı üç gün sürer”⁶⁸ şeklinde

⁶² Ralph S. Hattox, *Kabve ve Kabvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakandoğudaki Kökenleri*, Çev., Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 35-36, 80.

⁶³ Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 72.

⁶⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyuş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 44; Boyar ve Fleet, *age.*, s. 220-221; Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim’in Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*, Çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 103; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.-17.Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 270-277; Çokuğraş, *age.*, s. 46.

⁶⁵ Bazı örnekler için bkz. BOA, *HAT*, 1381/54515, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789); *HAT*, 192/9417, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789); *Cevdet Belediye (C.BLD.)*, 22/1067, (29 Şevval1205/1 Temmuz 1791).

⁶⁶ BOA, *HAT*, 1315/51277, (29 Zilhicce 1236/27 Eylül 1821); *HAT*, 263/15236, (29 Zilhicce 1237/16 Eylül 1822).

⁶⁷ BOA, *HAT*, 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825).

⁶⁸ Fuat Bozkurt, *Türk İçki Geleneği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 55.

yanlış bir değerlendirmeyi beraberinde getiren bu yaklaşım, aslında temel bir hakka dayanmaktaydı. Söz konusu kural ihlallerinin asayiş sorununa yol açması, devletin müdahalesini beraberinde getirirken, ortadan kaldırılması da, tekrar şer'î sınırlara geri dönülmesini gerektirmekteydi. Böylece hukukî sınırlar çerçevesinde yeniden içki ticareti yapılabilmesi, meyhânelerin açılabilmesi, devletin de vergi almaya başlaması mümkün hale gelmekteydi. Dolayısıyla devletin önemsedığı bir diğer husus, hazineye akan vergi gelirinin de öneminden bahsedilebilir. Ama bu, tanınan hakkın getirdiği sonuç ile ilgili olduğu için uygulanan yasakların kaldırılmasında doğrudan etkili bir sebep olamaz. Sadece yasağın kaldırılmasını hızlandırıcı bir etki meydana getirmiş olabilir.⁶⁹ Üstelik denetimden sorumlu yetkililerin ihmalleri, ihlalleri ve toplumsal reaksiyonlar da, yasakların delinmek suretiyle etkisiz kalmasına neden olabilmekteydi.⁷⁰

Devletin Denetim Mantığında Değişim: Modern Müdahale Biçimi

Meyhânelerin denetimi, Osmanlı Devleti'nin siyasal, ekonomik, kurumsal ve sosyal olmak üzere çok yönlü olarak başlattığı yenileşme sürecinin bir parçası olarak değişime uğramıştır. Şüphesiz belli bir geçmişe ve birikime sahip olan her bir sosyal olay için farklı hareket noktaları belirlenebilir. Lale Devri ve III. Selim dönemi, bunlardan sadece ikisidir. Bu dönemlerde başta yönetici kesim olmak üzere toplum üzerinde alafangalaşma yönünde bazı değişimler meydana gelse de, patlak veren isyanlar, yenileşme zincirinin halkasının kopmasına yol açmıştır. II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması ise, devletin hem yenileşme programında hem de meyhânelere ve içki tüketimini denetiminde derinden ve geri dönülmemek üzere köklü bir dönüşüm meydana getirdiği için modern müdahale biçiminin başlangıcı olarak belirlenmiştir. Takip eden yıllarda devletin yönetici kademesinde, kurumlarında, hukukî yapısında ve tebaasına yaklaşımında önemli değişimler meydana gelmiştir.

II. Mahmud, 1826 yılı öncesinde doğrudan doğruya yenileşme hareketleri kapsamında bir reform gerçekleştirmeyi değil, siyâsî, askerî, dinî, fikrî ve iktisadî olmak üzere karşısındaki bütün muhalefet odaklarını kaldırmayı, hiç değilse kendi kontrolüne almayı ve iradesini kabul ettirmeyi hedeflemişti. Dolayısıyla II. Mahmud'un 1826 yılı sonrasında yöneldiği reform ve yenilikler, mutlak

---

⁶⁹ Vak'anüvisler, bir padişahın vergi gelirinden vazgeçecek düzeyde içki ve meyhâne yasağı uygulamasını, "dindâr" özelliğini vurgulayarak açıklarken, aynı padişahın söz konusu yasağı kaldırılmasını, öne çıkardıkları sıfatın tersini ileri sürmeyecekleri için hazinenin zarara uğraması ile ilişkilendirmiştir. Bu konuda genel bir değerlendirme için bkz. Ahmed Câvid, *age.*, s. 215-222.

⁷⁰ Boyar ve Fleet, *age.*, s. 217; Câbi Ömer Efendi, *age.*, C. I, s. 22.

iktidarını sağlamış olmasının sonucuydu.⁷¹ Artık devlet, her yönüyle daha öncekilerle kıyaslanamayacak derece kesintisiz bir yenileşme hareketine yönelmiştir.⁷² Reform ve yenilik hareketleri de, bu dönemden itibaren toplumun çeşitli katmanlarını kademeli bir şekilde etkisi altına almıştır.

II. Mahmud, Yunan İsyanı ve akabinde patlak veren Mısır Meselesi'nin yol açtığı siyasi kriz ortamında, askerinin kontrolünü sağlamak amacıyla klâsik müdahale biçimine yönelerek meyhâneleri yasaklamak zorunda kalmıştı. Devletin yaşadığı siyasî kriz henüz devam ederken, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını takip eden 1827 yılının Haziran'ında meyhânelerin tekrar açılması için bir girişimde bulunulmuştur. Padişah, meyhânelerin kapatılma gerekçesi olan asayiş olaylarının hala potansiyel bir asayiş sorunu olduğunu vurgulasa da, sadece bu konuda memurlarını uyarmakla yetinerek söz konusu girişimi reddetmemiştir.⁷³ 1829 yılındaysa, kapalı konumdaki 554 meyhânedeki tekrar açılmasına izin verilenlerin isimleri ve konuları detaylıca düzenlenmiştir. Buna göre vergilerini ödemeleri ve Müslümanlara içki satmamaları kaydıyla “şimdilik” o dönem için 215 meyhânenin açılmasına müsaade edilmiştir.⁷⁴ 1833 yılında İstanbul'da bulunan Baron Boislecote ise hem daha erken bir tarihe, 2 Eylül 1826'da yayınlanan bir fermana, hem de açılmasına izin verilen meyhânelerin iki bin adet olduğuna işaret etmiştir.⁷⁵ Her ne kadar belirtilen tarihe ve sayıya ihtiyatlı yaklaşılması gerekse de, meyhânelerin tekrar açıldığını bu şekilde farklı bir kaynak ile de doğrulamak mümkün olmaktadır.

Meyhâneler, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını takip eden aylarda belli bir düzen ve süreç içerisinde tekrar açıldı. Artık devlet, sadece işleyiş ve kural ihlali gerçekleştiren meyhânelere yönelik çeşitli cezalar uyguladı. Böylece meyhâneler,

⁷¹ Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 136 ve 157; Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 17-30 ve 473-474.

⁷² Alan Palmer, *Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*, Çev. B. Ç. Dişbudak, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2008, s. 118.

⁷³ BOA, HAT, 639/31486, (29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827).

⁷⁴ BOA, *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterleri (D.B.Ş.M.ZCR.d.)*, 20469, (15 Cemaziyevvel 1245/12 Aralık 1829). Ayrıca C.BLD., 89/4431, (19 Cemaziyevvel 1245/16 Aralık 1829); Ahmet Hezarfen, “H. 1245'te (1829) Başmuhasebeye Gedik Olarak Kayıtlı İstanbul Meyhâneleri”, *Tarih ve Toplum*, S. 129, Eylül 1994, s. 36-39. Hezarfen'in verdiği liste, orijinal belge ile kıyaslandığında hem meyhâne isimleri hem tanımlanmış hem de sayılar bakımından belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Küçük Kolçu Koltuğu olarak belirtilen Samatya Kapısı'ndaki meyhânelerden birinin doğru adı, Küçük Kuleli'dir. Dolayısıyla bu makale, asıl belgedeki verilerle kıyaslanmadan kullanılmamalıdır.

⁷⁵ Özgür Yılmaz “Bir Fransız Bürokratın Gözüyle Sultan Mahmut'un Reformları ve 1830'ların İstanbul'undan Toplumsal Değişme”, *Osmanlı İstanbulu V*, Ed. Feridun M. Emecen, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 14.

daha serbest bir ortama kavuşarak bir daha devletin klâsik müdahale biçimine maruz kalmadı ve tümünden yasak kapsamına alınmayarak kapatılmadı. Devlet de, hiç kesintiye uğramayan düzenli bir vergi gelirinine sahip oldu. Üstelik bu dönemde denetimin yaşandığı alanlardan biri de, ithal edilen bira gibi içkilerin sağlık açısından sakıncalı herhangi bir içeriğe sahip olup olmadığı⁷⁶ ve meyhânelerin temizliği idi.⁷⁷

Aslında devlet, içki tüketimini ve meyhâneleri, tümünden bir tehdit unsuru olmaktan çıkarmamış, yine toplum düzeni ve asayiş merkezli olarak denetlemeye devam etmiştir. Devletin denetime yönelik müdahale biçiminde değişim, suç tanımından ziyade suç ile mücadele yönteminde gerçekleşmiştir.⁷⁸ Bu konuda Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında görülen bir uygulama olarak bireyi cezalandırmak yerine onun sosyalleşmek için gittiği mekânlardaki söylemlerini, hal ve tavırlarını gözetleyerek bedenine kadar erişmek şeklinde bir denetim biçimini benimsemiştir. Michel Foucault'un deyişiyle iktidarın gözü, sosyalleşme mekânlarında, elbette meyhânelerde, devletin aleyhine sohbetler yapan, yayınlar okuyan veya okunmasını sağlayan ve genel anlamda suç işleme potansiyeline sahip olan kişilerin üzerinde olmuştur.⁷⁹ Böylece işleyiş ve kural ihlali gerçekleştiren meyhânelere münferit cezalar uygulayarak, gerçekleşebilecek potansiyel isyanları da, meyhânelere yerleştiği hafiyeler aracılığıyla izleyerek denetim ve asayiş konusunu gündeminde tutmaya devam etmiştir.⁸⁰ Toplanan bilgilerin kullanılma amacıysa, sadece cezalandırmak değil, aynı zamanda kamuoyunun görüşlerini öğrenerek nabzını tutmaktır.⁸¹ Fakat kapitülasyonlar, sağladıkları imtiyazlı konum nedeniyle hafiyelerin bilgi toplamak maksadıyla ecnebilere ait meyhâneleri izlemesini ve gözetlemesini neredeyse imkânsızlaştırmaktaydı.⁸²

İçki tüketiminin ve meyhânelerin denetiminde meydana gelen değişimler, 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı ile birlikte hukukî bir dayanağa da kavuşmuştur. Tanzimat, “kanun önünde eşitlik” prensibi çerçevesinde müslim

---

⁷⁶ İhsan Erdinçli, *Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı'da Birahaneler ve Birahaneçilik (İstanbul ve İzmir Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 126.

⁷⁷ BOA, *Yıldız Perakende Şebremaneti Maruzâtı (Y.PRK.ŞH.)*, 11/88, (8 Cemaziyelahir 1319/22 Eylül 1901).

⁷⁸ Erdinçli, *Yenileşme...*, s. 112-113.

⁷⁹ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 23.

⁸⁰ Lévy-Aksu, *age.*, s. 88-89.

⁸¹ Kırılı, *age.*, s. 14-25; Lévy-Aksu, *age.*, s. 84-86.

⁸² Falih Rıfıkı Atay, *Batış Yılları*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 31; Ali Rıza Öge, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Polis Şefinin Gerçek Anıları*, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, Bursa, 1982, s. 129-142.

ve gayrimüslim tebaa için aynı hukuk kurallarını öngörmekteydi. Nitekim Tanzimat'ın işaret ettiği eşitlik ilkesini tasdik eden bir ceza kanunnamesi, 1840 yılının mayıs ayında yayınlanmıştır. Bu kanun, bütün Osmanlı tebaasını, bağlı oldukları ceza hukuku bakımından eşit bir şekilde birleştirirken, şer'î hukukun ve toplumsal kuralların etkisini de tamamıyla ortadan kaldırmamaktaydı. Hatta gerekli görülmesi halinde, kanuna yeni ilaveler yapılabileceği uyarısıyla sona ermekteydi.⁸³

1840 Ceza Kanunu, tüm tebaayı ilgilendiren konular içermesi nedeniyle Müslümanların içki içmesinin suç teşkil edip etmediğine dair herhangi bir maddeye yer vermemektedir.⁸⁴ Ama bu kanun ile birlikte şer'î hükümlerin ve toplumsal kuralların da geçerli olduğu vurgusu, Müslümanların Fatih'in kanunnamesinden başlamak üzere yayınlanan hemen tüm kanunnamelerdeki maddelere hâlâ uymak zorunda olduğu şeklinde yorumlanabilir. Nitekim aynı yılın Ekim ayında kahvehanede geçen "müstehcen" bir konuşmada, kapıdan içeri giren biri, "*Unkapanında meyhâneye girecek idim, kapıda kavvâs bekliyor, Müslümanı içeri koymuyor*" demiştir.⁸⁵ Yine 17 Ocak 1841 tarihinde yayınlanan bir buyruldu, şer'î hükümlere atıfta bulunarak çarşı ve pazarlarda âleni bir şekilde içki içip sarhoşlukla taşkınlıklar yapan Müslümanlara, içinde yer aldıkları suçların derecelerine göre uygulanacak cezaları düzenlemiştir.⁸⁶

11 yıl yürürlükte kalan 1840 Ceza Kanunu, eksikliklerin giderilmesi için yapılan ilavelerin yeterli gelmemesi üzerine kaldırılmıştır. Bunun üzerine bazı maddelerinin aynen alınması, şer'î hükümlere daha geniş ölçüde yer verilmesi ve teknik özellikleri bakımından benzerlik taşıyan, aynı zamanda sarhoşluk gibi yeni suçların da eklendiği *Kanun-ı Cedid* hazırlanarak 1851'de yürürlüğe girmiştir.⁸⁷ Kanunun ikinci bölümünde düzenlenen sarhoşlarla ilgili beşinci madde, 1841 yılında yayınlanan buyruldu ile büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Çarşı ve diğer toplumsal alanlarda sarkıntılık eden ve nâra atan sarhoşlar, "edebsiz" olarak nitelenerek öldüresiye olmamak kaydıyla şer'î usule göre falakayla cezalandırılacaktı. Suçun tekrarlanması, aynı cezanın uygulanmasını gerektirirken, alışkanlık haline getirilmiş olması, Dersaadet'teki suçlular için gerçekten pişman olup tövbe edecekleri süre boyunca kürek, taşradakiler için de aynı şart doğrultusunda pranga cezasını öngörmekteydi.⁸⁸

⁸³ Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci, 1839-1939*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 49-51.

⁸⁴ Ahmed Lütfi, *Osmanlı Âdalet Düzeni*, Sadeleştiren: Erdinç Beylem, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 114-129.

⁸⁵ Kırılı, *age.*, s. 177.

⁸⁶ Kemal Çiçek, "Tanzimat ve Şer'iat", *Toplumsal Tarih*, S. 15, Mart 1995, s. 24.

⁸⁷ Bozkurt, *age.*, s. 99-100.

⁸⁸ Ahmed Lütfi, *age.*, s. 137-138.

Görüldüğü gibi devletin klâsik müdahale biçiminde hadd ve tazir kapsamında uyguladığı falaka, kürek ve pranga cezaları, bu dönemde de karşımıza çıkabilmektedir. Fakat artık bu cezalar, sadece bir Müslüman'ın içki içmesinden dolayı değil, sarhoş olup toplum düzenini bozan eylemlerinden dolayı uygulanmaya başlanmıştır. Üstelik söz konusu kanun maddesi, sarhoşlar şeklinde genel bir ifadeyle düzenlenmiş olup herhangi bir şekilde dinî bir ayırımdan söz etmemektedir.

Kırım Harbi (1853-1856)'nin akabinde ilan edilen Islahat Fermanı, Osmanlı tebaası arasındaki eşitlik ilkesini daha da güçlendirmesi bakımından önem taşıyan özelliği itibarıyla dinî ayırma dayalı düzenlemelerden uzak yeni bir ceza kanununa kapı aralamıştır. Bunun üzerine 1810 yılına ait Fransız ceza kanunu, Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından neredeyse birebir tercüme edilerek 1858'de yürürlüğe girmiştir.⁸⁹ Müslümanların içki içmesi, toplam 264 maddeden oluşan kanunda bir suç unsuru olarak tanımlanmamış, hatta sarhoşlukla ilgili kısım da çıkarılmıştır.⁹⁰ Bu kanun, yapılan bazı değişikliklerle II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) de dâhil olmak üzere uzun bir süre boyunca yürürlükte kalmıştır.⁹¹

1858 ceza kanunu, devletin artık içki tüketimi açısından din temelli değil, vatandaşlık merkezli bir yaklaşıma sahip olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. Gayrimüslimler için söz konusu olan asayiş merkezli yaklaşım, bu dönemde Müslümanlar için de geçerli olmaya, bütün tebaa açısından tek tip bir hale gelmeye başlamıştır. Müslümanlar, artık içki içtiği ve meyhâneye gittiğinde değil, ne ve nerede içtiği çok da önemli olmaksızın düzen ve asayiş sorunlarına yol açtığında cezalandırılmaya başlamıştır. Hatta 1892 yılında Sadrazam Kabağaçlı-zâde Ahmed Cevad Paşa imzalı bir belgede, içkiyi ve meyhâneleri Müslümanlara tamamıyla yasaklamaya çalışmanın şikâyetlere yol açabileceği uyarısında bulunulmuştur. Bunun yerine sadece alt tabakada yer alıp şahsî önemi olmayan Müslümanların, aynı kötü itibara sahip olup kavga, adam yaralama ve cinayet gibi olayların merkezi konumundaki meyhânelere gitmesi engellenmeliydi. Üst tabakada yer alan elit Müslümanlarsa, kötü konuma sahip olan meyhânelerin değil, gazino ve birahaneler gibi muteber kabul edilen mekânların müşterisi olduğu için bu yasaktan müstesna tutulmalıydı.⁹²

⁸⁹ Bozkurt, *age.*, s. 98-101.

⁹⁰ “Cezâ Kânûnnâme-i Hümayûnu”, *Düstûr*, I. Tertip, C. I, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s. 537- 596. Söz konusu kanun maddelerinin transkripsiyonu için bkz. Senem Öner, *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihlî Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihlî Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

⁹¹ Bozkurt, *age.*, s. 102.

⁹² BOA, *Yıldız Sadâret Husûsî Maruzât Evrâkı (Y.A.HUS.)*, 256/89, (21 Receb 1309/20 Şubat 1892).

Görüldüğü gibi devlet, Müslümanların içki tüketmesini değil, asayiş ve düzen kaygısı gerekçesiyle bu tür eylemlerin temelde nasıl yapıldığıyla ilgilenmektedir. Ayrıca gazino ve birahanelere yönelik yaklaşımı da, içki tüketiliyor olsa bile devletin mekânı değil, bireyin eylemleri neticesinde ortaya çıkan suç unsurunu sorumlu gördüğünü yansıtan önemli bir örnektir. Denetimin bu iki yönü, devletin modern müdahale biçiminin en önemli özelliklerindedir.

Osmanlı Devleti'nin içki tüketen tebaasına yönelik yaklaşımının değişmesi, öncelikle yönetici sınıf, ardından da seçkin üst tabaka olmak üzere Müslümanlar arasında aşamalı bir şekilde etkisini göstermiştir. Daha önce konumlarını ve itibarlarını kaybetmemek adına gizlice içmek ve meyhâneye gitmek zorunda olan devlet adamları, daha serbest bir ortama sahip olmuşlardır. Nitekim Sir Robert Gordon'un 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı akabinde düzenlediği balo, değişimin bütün yönleriyle görülebileceği örneklerin başında gelmektedir. Kadınlı erkekli Avrupalıları bir araya getiren balo, müzik eşliğinde şarap, likör, şampanya gibi içkilerin içilip dans edileceği şekilde tertiplenmişti. Türk devlet ricali de, böylesi bir balonun davetlileri arasındaydı. Her ne kadar baloya katılanlar arasında kendi kültür ve inançlarından taviz vermeyen devlet adamları bulunsa da, Nuri Bey gibi bazıları, ölçüsüzce içki içip sarhoş olmuş, kumar oynamış, kadınlarla dans etmişti. Bu anlara tanıklık eden Adolphus Slade, gördüklerini Türklerin yenileşme sürecinde attığı "üç dev adım" olarak değerlendirmiştir.⁹³ Slade'in özel vurgusundan da anlaşılacağı gibi söz konusu değişim, yönetici sınıfın bütününde ve bir anda değil, dar bir kesim üzerinde ve kademeli bir şekilde etkisini göstermiştir. Bu dönemde İstanbul'da bulunan seyyahlar, genellemelerden kaçınarak sadece karşılaştıkları istisnâî örnekler yer vermişlerdir. Nitekim 1830'larda İstanbul'da bulunan James Ellsworth De Kay, davetli olduğu Avrupaî tarzda düzenlenmiş bir sofrada, rakı kadehini kendisiyle birlikte "Sultan'ın sıhhati"ne kaldıran Türklerden bahsederken, ev sahibi ve diğer bir kısım Türk'ün yalnızca su içmekle yetindiğini belirtmeyi ihmal etmemiştir.⁹⁴ Yine Hüsrev Paşa, gizlemek bir tarafa, alafranga olduğunu göstermek ve kanıtlamak için şampanya içen dönemin önde gelen devlet adamlarından biriydi.⁹⁵

Devlet adamları ve üst sınıf arasında görülen değişim, aşamalı bir şekilde alt kademedeki Müslümanlar arasında da kendini göstermiştir. Öyle ki seyyahlar, içkinin Müslümanlar arasında tüketimiyle "civilisation" arasında bir ilişki

⁹³ Adolphus Slade, *Türkiye Seyahatnamesi*, Çev. Ali Rıza Seyfioglu, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1945, s. 128-135.

⁹⁴ James Ellsworth De Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, Çev. Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları, Ankara, 2009, s. 242-245.

⁹⁵ Helmuth von Moltke, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)*, Çev. Hayrullah Örs, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1960, s. 23.

kurmuştu.⁹⁶ Müslümanlar, gayrimüslimlerle iç içe aynı veya yan yana mahallelerde yaşamanın da etkisiyle zaten klâsik müdahale biçiminin geçerli olduğu evrede de içki ve meyhânelere âşına idi. Dolayısıyla içki içmek ve meyhâneye gitmek isteyen Müslümanlar, bu sosyal ilişki açısından faydalanarak istediklerini daha kolay bir şekilde elde edebilmekteydi.⁹⁷ Üstelik genel anlamda yeni dönemin alafranga olan yaşantısını bütünüyle daha serbest bir ortamda yaşayabilme arzusu, beraberinde bir nüfus hareketliliği de getirmişti.⁹⁸ Bu doğrultuda bazı Müslümanların, mahalle eksenli denetim biçimindeki değişimin de etkisiyle dindaşlarının eleştirilerine muhatap olmadan ve ayıplama korkusu yaşamadan daha rahat içki içip meyhânelere gidebilecekleri semtlere yerleştiği düşünülebilir.

Yaşanan hukukî gelişmeler, Müslümanların içki içme ve meyhâneye gitme eylemini gizli olmaktan çıkarmıştır. Aile fertlerinin karşısında içki içmekten çekinmeyen Namık Kemal,⁹⁹ evinin yanı sıra müdavimlik derecesinde meyhânelere giden, meyhânegillerle dostluk kuran Ahmet Rasim,¹⁰⁰ isimleri en çok bilinen bu kişilerden sadece ikisiydi. Ayrıca alt tabakada yer alan Müslümanların da, meyhânelerin müşterisi oldukları, çeşitli asayiş olayları içerisinde yer aldıkları görülmektedir. 1847'de Samatya'daki Kuleli Meyhânesi'ne,¹⁰¹ 1848'de Galata'da Büyük Corci Meyhânesi'nin yanındaki şerbethaneye,¹⁰² 1894'te Galata'da Yorgi'nin meyhânesine,¹⁰³ 1898'de Şişman Kostî'nin Meyhânesi'ne,¹⁰⁴ 1899'da Feriköy'de Koçu'nun Meyhânesi'ne¹⁰⁵ ve

---

⁹⁶ Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s. 25, 71; Georgeon, agm., s. 55-56.

⁹⁷ Yılmaz, "Boş Vaktiniz Var mı?...", s. 29; Georgeon, agm., s. 49-50. Bir örnek için bkz. *İKŞHM 10 Numaralı Sicil (H. 1085-1090 / M. 1674-1679)*, Haz. Tahsin Özcan, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 173.

⁹⁸ Uğur Tanyeli, *İstanbul'da Konut Mekanında Mabremiyetin İhlali ve Teşhiri: Gerilimli Bir Tarihçe*, Akın Nalça Kitapları, İstanbul, 2012, s. 37-38 ve 48-49; İlber Ortaylı, "Sanayi Çağında İstanbul", *Dünya Kenti İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, [T.Y.], s. 57.

⁹⁹ Ali Ekrem Bolayır, *Hâtıralar*, Haz. M. Kayahan Özgül, Hece Yayınları, Ankara, 2007, s. 66, 86-90, 94-96, 103-105, 210-211, 245-246, 253.

¹⁰⁰ Ahmed Rasim, *Muharrir Bu Ya*, Haz. Hikmet Dizdaroğlu, MEB., Ankara, 1969, s. 226; Gökhan Akçura, "Bir Rakı Sohbeti", *Yemek ve Kültür*, S. 6, 2006, s. 77-78.

¹⁰¹ BOA, *Cevdet Dâhiliye (C.DH.)*, 222/11052, (21 Zilkade 1263/31 Ekim 1847).

¹⁰² BOA, *Meclis-i Valâ Evrâkı (MVL.)*, 61/45, (4 Şevval 1264/3 Eylül 1848).

¹⁰³ BOA, *Yıldız Perakende Evrâkı Zabtiye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.ZB.)*, 14/28, (20 Eylül 1310/2 Ekim 1894).

¹⁰⁴ BOA, *Zabtiye Nezâreti (ZB.)*, 303/3, (6 Nisan 1314/18 Nisan 1898).

¹⁰⁵ BOA, *Y.PRK.ZB.*, 22/64, (12 Muharrem 1317/23 Mayıs 1899).

1907'de Galata'da Proderomos'un Meyhânesi'ne¹⁰⁶ giden Müslümanlar, içki içip işret ettikleri için değil, kendi aralarında veya başkalarıyla çeşitli asayiş olaylarına karıştıkları için devletin gündeminde olmuştur. Üstelik suçtan etkilenen tarafta yer alan Müslümanlar, devletin yetkili kurumlarının kendilerine meyhânede ne işleri olduğunu, hangi haram ve günah içkiyi içtiğini sormasından, bu yüzden de bir cezaya maruz kalmaktan çekinmeksizin, yaşadığı haksızlıktan şikâyetçi ve davacı olabilmıştır. Karşılaşılan pek çok belgedeki örneklerin hemen tamamı, esas olarak Müslümanların düzen ve asayişi bozan eylemlerini konu edinmekte ve bunlarla ilgili uygulanacak cezalara yer vermektedir.

Müslümanların içki içmesinin bir suç unsuru oluşturması, her ne kadar ceza kanunnamelerinden çıkarılmış olsa da, II. Abdülhamid gibi bazı Osmanlı padişahları, Müslümanların Galata ve Beyoğlu gibi semtlerdeki meyhânelere gitmesini yasaklamış, kimi zaman da özellikle Ramazan ayı yaklaşırken yapılması haram ve günah olan unsurlardan kaçınılması için hükümler yayınlamıştır.¹⁰⁷ Devletin bu tür dar müdahalelerde bulunmasının sebebi, toplumsal düzen ve dinî hassasiyetlerle ilgili kuralların Müslümanlar tarafından ihlal edilmesini engellemek, aynı zamanda İslâmi yapısını da korumaktır. Devlet, en azından Müslüman tebaasının toplumsal açıdan sorunlara yol açan bu tür eylemlerde yer almasını, artık şer'î açıdan cezalandırarak değil, haram ve günah olmasını öne çıkararak engellemeye çalışmakta, aynı zamanda bu tür değerlerin korunmasına önem veren Müslüman tebaası nazarındaki nüfuzunu da arttırmış olmaktadır.

Toplum düzeni ve dinî hassasiyetlerle ilgili kural ihlalleri, meyhâneçiler tarafından da ihlal edilebilmiştir. Bunlardan biri, başta Müslüman mahallesi olmak üzere kutsiyet arz eden mekânların yakınında meyhâne açılmasıdır. Devlet de, meyhânelerin tümüyle Müslümanların ikamet ettiği mahallelerde açılmayacağını, karışık mahallelerde ise cami, tekke, türbe gibi dinî açıdan kutsiyet taşıyan mekânlara belli bir mesafeden uzakta bulunması gereğini, nizamnamelerle belirlemiştir.¹⁰⁸ Kurallara aykırı davranılması halindeyse, hem diğer Müslüman devletlerden ziyaret ve hacı olmak amacıyla gelen Müslümanlar nazarında İslâmi kimliğini ve saygınlığını muhafaza etmek hem de Müslüman tebaasının şikâyetlerini çözmek, usulsüzlüklerin yaygın bir hal almasını önlemek amacıyla dar ölçekli müdahalelerde bulunmuştur. Nitekim Müslüman mahallelerinde meyhâne açılmasının yasak olduğunu belirten çeşitli

¹⁰⁶ BOA, ZB., 72/100, (12 Rebiulahir 1325/25 Mayıs 1907); ZB., 73/6, (4 Haziran 1323/17 Haziran 1907).

¹⁰⁷ Cezmi Erarslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 229-230.

¹⁰⁸ Bu konuda yayınlanmış bir nizamname örneği için bkz. BOA, *İMM.S.*, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861).

fermanları, Sultan Abdülmecid (1839-1861),¹⁰⁹ Abdülaziz (1861-1876)¹¹⁰ ve II. Abdülhamid (1876-1909)¹¹¹ de dâhil olmak üzere geniş bir zaman diliminde görmek mümkündür.

II. Abdülhamid'in genel bir içki ve meyhâne yasağı yerine sadece Müslüman mahallesine has dar kapsamlı bir yasağa yönelmiş olması, III. Murad'ın uyguladığı klâsik müdahale biçimiyle kıyaslanarak “devletin kaybolan hâkimiyetine etkileyici bir örnek” olarak değerlendirilmiştir.¹¹² Fakat II. Abdülhamid'in bu tutumu, içki tüketimi ve meyhânelerin denetiminde, yenileşme dönemiyle birlikte ortaya çıkan hukukî gelişmelerin etkisiyle genel yasak mantığından uzaklaşarak modern müdahale biçiminin benimsenmiş olmasını yansıtmaktadır. Bu dönemin asıl önemi, toplum düzeni ve kurallar ihlal edildiğinde, II. Abdülhamid'in bile genel içki ve meyhâne yasağı uygulamamasıdır.¹¹³

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin içki tüketen tebaasına ve meyhânelere yönelik müdahaleleri, klâsik ve modern olarak ikiye ayrılarak tanımlanmıştır. Klâsik müdahale biçimi, ilki 16. yüzyılın ortalarında Kanûni Sultan Süleyman ile başlayıp II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasını müteakip yaşanan gelişmelerle son bulmaktadır. Devlet, bu evrede toplum düzeninin ve asayişin ihlal edilmesi durumuna göre içki tüketimine ve meyhânelere çeşitli şekillerde müdahalelerde bulunmuştur. Müslümanlara, hadd ve tazir gibi çeşitli cezalar uygulanırken, kuralları ihlal eden gayrimüslimler ve meyhânegiler, tekil düzeydeki cezaların yanı sıra içki ticaretinin yasaklanması, meyhânelerin kapatılması gibi daha kapsamlı müdahalelerle karşılaşmıştır. Söz konusu müdahale biçimi, bu evrenin tümünde değil, ilgili sorunun çözülmesi süresince geçerli olmuştur.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından yaşanan yenileşme hareketleri, devletin içki tüketimi ve meyhânelere yaklaşımını değiştirerek modern müdahale biçimine yönelmesini beraberinde getirmiştir. İlk olarak kapalı halde bulunan meyhâneler, hemen bir kaç ay sonra başlayan görüşmelerin

¹⁰⁹ BOA, *Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemi Evrakı* (HR.MKT.), 217/43, (1 Rebiulahir 1274/19 Kasım 1857).

¹¹⁰ BOA, *Hâriciye Nezâreti İdare* (HR.İD.), 317/54, (5 Zilhicce 1283/10 Nisan 1867).

¹¹¹ BOA, *İrade Dâbîliye* (İ.DH.), 1127/88085, (26 Recep 1306/28 Mart 1889); *Dâbîliye Mektûbî* (H.MKT.), 1614/9, (7 Şaban 1306/8 Nisan 1889).

¹¹² Erarslan, *age.*, s. 227-228

¹¹³ İstanbul'da içkiyi ve meyhâneleri yasaklama çabası olarak algılanabilecek bir girizgâha sahip bir belgede de vurgulandığı üzere, “ecnebi” devletler, ileride tamamen yasaklamak amacıyla içki tüketimini azaltmaya dönük tedbirler almasına rağmen, Hilafet merkezi İstanbul'da böyle bir girişim yoktur. Bkz BOA, *Y.A.HUS*, 256/89, (21 Receb 1309/20 Şubat 1892).

ardından 1829'da yayınlanan bir listeyle artık genel yasak kapsamına alınmamak ve kapatılmamak üzere tekrar açılmıştır. Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı da, devletin bütün tebaasına vatandaş eksenli yaklaşarak aynı hukuku uygulaması sürecini başlatmıştır. Yayınlanan ceza kanunlarında karşılık bulan bu değişimle birlikte artık Müslümanlar, içki tükettiğinde değil, sarhoş olup toplum düzenini ve asayişini bozduğunda cezalandırılacaktı. 1840, 1851 özellikle de 1858 tarihli ceza kanunları, arşive yansıyan örnekler ve seyyahların gözlemleri, bu değişimin izlenebildiği en başta gelen kaynaklardır.

Meyhânelerin genel yasak kapsamına alınıp kapatılmaması, daha düzenli bir gelişmeyi beraberinde getirirken, Müslümanların içki tüketmesinin kanunen bir suç unsuru teşkil etmemesi, toplumsal denetimin geçerliliğini bir tarafa bırakırsak içki içme ve meyhâneye gitme eylemini gizli olmaktan çıkararak daha serbest hale getirmiştir. Bu iki gelişmenin doğrudan doğruya niceliksel anlamda bir artışı beraberinde getirdiğini söylemek pek mümkün değildir; zira gedik sistemiyle sayıları sınırlandırılan meyhânelerin sayılarındaki artış, 1838 Ticaret Anlaşması ve inhisar uygulamasının 1861'de kaldırılmasıyla gerçekleşmiş olmalıdır. Modern devlet olma yolunda atılan adımların Müslümanlar arasındaki içki tüketimini arttırıp arttırmadığı sorusuna kesin bir cevap vermek ise pek mümkün değildir; çünkü içki, sosyalleşme mekânlarının yanı sıra evlerde ve mesire yerleri gibi çeşitli alanlarda da tüketilebilmekteydi. Ayrıca içki, klâsik müdahale biçiminin uygulandığı evrede devlet adamları dâhil olmak üzere gizlice tüketilmekteydi. Kayıtlara yansıyan Müslümanlar, içki içenlerin toplam sayısını değil, gizlice içmeyi “beceremeyen”leri yansıtmaktaydı. İçki tüketen Müslümanlara yönelik uygulanan modern müdahale biçimi, sadece bu gizlenme zorunluluğunu ortadan kaldırmaktaydı. Bu dönemdeki kayıtlar ise, artık içki içenleri değil, çeşitli asayiş sorunlarına karışanları yansıtmaktaydı. Dolayısıyla her iki döneme ilişkin farklı suç unsurları doğrultusunda tutulmuş resmî kayıtlar, içki tüketen Müslümanların sayısının tespit edilmesini sağlayamamaktadır. Bununla beraber, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren modern devlet olma yolunda atılan adımlar doğrultusunda Müslümanlar üzerindeki kanunen cezalandırılma korkusunun kalkması ve devlet adamları başta olmak üzere üst tabakada yer alan elitler arasında içki tüketiminin “medenileşme” göstergesi olarak kabul edilmesi, belirtilen nedenlerden dolayı doğrulanması mümkün olmayan niceliksel bir artış meydana getirmiş olmalıdır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterleri (*D.BŞM.ZCR.d.*), 20469.

Cevdet Tasnifi (C.BLD), 89/4431; (C.BLD), 22/1067; (C.ZB), 31/1546; (C.ZB), 16/772; (C.DH), 222/11052.

Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi (HAT), 639/31486; 488/23958; 1381/54515; 192/9417; 1315/51277; 263/15236; 189/9020.

Hâriciye Tasnifi (HR.MKT), 217/43; (HR.İD), 317/54.

İrâde Tasnifi (İ.MMS), 22/942; (İ.DH), 1127/88085.

Dâhiliye Tasnifi (DH.MKT), 1614/9.

Yıldız Tasnifi (Y.A.HUS), 256/89; (Y.PRK.ZB), 14/28; (Y.PRK.ZB), 22/64; (Y.PRK.ŞH), 11/88.

Meclis-i Vâlâ Evrâkı (MVL), 61/45.

Zâbtiye Tasnifi (ZB), 72/100, 73/6; 303/3.

Şer'îye Sicilleri ve Mühimme Defterleri

(1996) *12 Numaralı Mühimme Defteri, (978-979)/1570-1572* <Özet, Transkripsiyon ve İndeks>, C. II, Haz. Hacı Osman YILDIRIM vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.

(1999) *7 Numaralı Mühimme Defteri, <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>*, C. II, Haz. Hacı Osman YILDIRIM vd., Ankara.

(2008) *İKSÜM 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/1513-1521)*, Haz. Bilgin AYDIN ve Ekrem TAK, Ed. Coşkun YILMAZ, İSAM, İstanbul.

(2010) *İKSİM 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618)*, Haz. Yılmaz KARACA vd., Ed. Coşkun YILMAZ, İSAM, İstanbul.

(2010) *İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 -1549)*, Haz. Nuray GÜLER, Arapça Metin: Mehmet AKMAN, Ed. Coşkun YILMAZ, İSAM, İstanbul 2010.

(2010) *İKSÜM 5 Numaralı Sicil, (H. 930 - 936 / M. 1524 - 1530)*, Haz. Yasemin DAĞDAŞ -Zeynep BERKTAŞ, Ed. Coşkun YILMAZ, İSAM, İstanbul.

(2010) *İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536)*, Haz. Kenan YILDIZ, Ed. Coşkun YILMAZ, İSAM, İstanbul, 2010.

(2011) *İKSHM 10 Numaralı Sicil (H. 1085-1090 / M. 1674-1679)*, Haz. Tahsin ÖZCAN, Ed. Coşkun YILMAZ, İSAM, İstanbul.

(2011) *İKSHM 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643)*, Haz. Baki ÇAKIR vd., Ed. Coşkun YILMAZ, İSAM, İstanbul.

Süreli Yayınlar

“Cezâ Kânûnnâme-i Hümâyûnu” (1289) *Düstür*, I. Tertip, C. I, Matbaa-i Amire, İstanbul, 537-596.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

- [ALTINAY] Ahmet Refik (1931) *Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- (1988) *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, Enderun Kitapevi, İstanbul.
- (2011) *Eski İstanbul (1553-1839)*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- ‘Abdurrahîm Efendi (1243) *Fetâvâ-yı ‘Abdurrahîm*, C. II, Dâr’üt Tıba‘t’ül-Ma‘mûret’üs Sultâniyye, Konstantiniyye.
- ‘İsâ-ẓâde Târîhi (1996) Haz. Ziya YILMAZER, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.
- “İçki” (1994) *Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
18. *Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe* (1998) Haz. Hayati DEVELİ, Kitabevi, İstanbul.
- Abdulhalim Uveys el-Mısrî-Ali Abdulmuhsin Cebr el-Mısrî (20115) *Kur’an-ı Kerîm Meâlî ve Tefsîri*, Mütercim: M. Beşir Eryarsoy, Tayf Yayınları, İstanbul.
- AĞIR Aygöl (2011) *İstanbul’un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Ahmed Câvid (1998) *Hadîka-i Vekâyi’*, Haz. Adnan BAYCAR, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ahmed Lütfi (1997) *Osmanlı Âdalet Düzeni*, Sadeleştiren: Erdinç Beylem, Marifet Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Eflâkî (1973) *Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al-Ârifin)*, Çev. Tahsin YAZICI, C. I, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- AKÇURA Gökhan (2006) Bir Rakı Sohbeti, *Yemek ve Kültür*, S. 6, s. 65-78.
- AKGÜNDÜZ Ahmet (1990) *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûkî Tablîlleri*, C. I-II, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ALTINAY Ramazan (2006) *Emevîlerde Günlük Yaşam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- ANHEGGER Robert - İNALCIK Halil (2000) *Kânûnnâme-i Sultânî Ber Müceb-i ‘Örf-i ‘Osmânî*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ATAÇ Reyhân (2014) *66 Numaralı (H.997-998 / M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi- Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- ATAY Falih Rıfki (2012) *Batış Yılları*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- BANOĞLU Niyazi Ahmet (2014) *Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*, 2. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul.

- BAYKARA Tuncer (1992) *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir.
- BERKES Niyazi (2002) *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet KUYAŞ, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bertrandon de la Broquière’in Denizāşırı Seyahati* (2000) Ed. Ch. SCHEFER, Çev. İlhan ARDA, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- BİNBİR Gökçe (2012) *18 ve 19. Yüzyıllarda, İstanbul’da Üretim ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu’nun Yeri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BOLAYIR Ali Ekrem (2007) *Hâtıralar*, Haz. M. Kayahan ÖZGÜL, Hece Yayınları, Ankara.
- BOYAR Ebru - FLEET Kate (2014) *Osmanlı İstanbul’unun Toplumsal Tarihi*, Çev. Serpil ÇAĞLAYAN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BOZIS Sula (2011) *İstanbul Lezzeti İstanbullu Rumların Mutfak Kültürü*, 3. Baskı, Çev. Foti BENLİSOY-Stefo BENLİSOY, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BOZKURT Gülnihal (2010) *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci, 1839-1939*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Câbî Ömer Efendi (2003) *Câbî Târihi*, C. I, Haz. Mehmet Ali BEYHÂN, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Çatalcalı Ali Efendi (2014) *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, Haz. H. Necâti DEMİRTAŞ, C. I, Kubbealtı, İstanbul.
- ÇİÇEK Kemal (1995) Tanzimat ve Şer’iat, *Toplumsal Tarih*, S. 15, s. 22-27.
- ÇOKUĞRAŞ Işıl (2016) *Bekâr Odaları ve Meyhâneler Osmanlı İstanbulu’nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- D’OHSSON Mouradgea (1972) *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, Çev. Zerhan YÜKSEL, İstanbul.
- DALBY Andrew (2014) *Bizans’ın Damak Tadı*, Çev. Ali ÖZDAMAR, Alfa Yayınları, İstanbul.
- DE KAY James Ellsworth (2009) *1831-1832 Türkiye’sinden Görünümler*, Çev. Serpil Atamaz HAZAR, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları, Ankara.
- ERASLAN Cezmi (1992) *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ERDİNÇLİ İhsan (2012) *Tanzimat’tan I. Dünya Savaşı’na Kadar Osmanlı’da Birahaneler ve Birahaneçilik (İstanbul ve İzmir Örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- (2019) *Yenileşme Dönemi İstanbul'unda Meyhâneler ve Meyhânecilik (1826-1908)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- ERGUT Ferdan (2015) *Modern Devlet ve Polis*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ERSAN Mehmet (2006) Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2, s. 77-92.
- FOUCAULT Michel (2012) *İktidarın Gözü*, Çev. Işık ERGÜDEN, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GEORGEON François (2013) Osmanlılar ve İçiciler: On Dokuzuncu Yüzyılda İstanbul'da Alkol Tüketimi, Çev. Cem Deniz KURT, *Yemek ve Kültür*, S. 13, s. 48-63.
- HATTOX Ralph S. (1998) *Kabve ve Kabvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğru'daki Kökenleri*, Çev., Nurettin ELHÜSEYNİ, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- HEZARFEN Ahmet (1994) H. 1245'te (1829) Başmuhasebeye Gedik Olarak Kayıtlı İstanbul Meyhâneleri, *Tarih ve Toplum*, S. 129, s. 36-39.
- IMBER Colin (2004) *Şeriatın Kanuna Ebussund ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, Çev. Murteza BEDİR, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- İbn Rüşd (2015) *Bidâyet'ül-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, C. 3, Çev. Ahmed MEYLÂNİ, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- İNALCIK Halil (2010) *The Survey of Istanbul, 1455: The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents*, Ed. Emre YALÇIN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- (2015) *Has-Bağçede 'Ays u Tarab Nedimler Şâirler Mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İPCİOĞLU Mehmet (1996) *Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihli Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisinin Tablî Denemesi)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi-Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İPEKTEN Halûk (1996) *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- İstanbul'da Sosyal Hayat (1755-1765)* (1998) C. II, Proje ve Yayın Yönetmeni: Ahmet Kal'a, Haz. Ahmet TABAKOĞLU vd., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- KABAGÖZ Murat Can (2016) *Eğlenirken Modernleşmek: Meyhânedeki Balozca, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul*, Heretik Yayınları, Ankara.

- Kâşgarlı Mahmud (2014) *Dîvânü Lügâti't-Türk*, Haz. Ahmet B. ERCİLASUN-Ziyat AKKOYUNLU, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kaşgarlı Mahmut (1998) *Dîvânü Lügat-it-Türk Tercümesi*, C. I, Çev. Besim ATALAY, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KIRLI Cengiz (2009) *Sultan ve Kamuoyu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ Mehmet Fuat (2014) *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa, İstanbul.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî* (2011) Haz. Halil ALTUNTAŞ-Muzaffer ŞAHİN, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Baskı, Ankara.
- Latîfî (2000) *Tezâkiratü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Haz. Rıdvan CANIM, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.
- LÉVY-AKSU Noémi (2017) *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş (1879-1909)*, Çev. Serra AKYÜZ, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mahmûd bin el-Huseyn bin Mehmed el-Kaşgarî (1333) *Kitâb-ı Dîvân-ı Lügâti't-Türk*, cild-i evvel, Matba'a-i 'Âmire, Dâr'ül-Hilâfe.
- MOLTKE Helmuth von (1960) *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)*, Çev. Hayrullah ÖRS, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- MULLER-WIENER Wolfgang (2003) *Bizans'tan Osmanlı'ya Osmanlı Limanı*, 2. Baskı, Çev., Erol ÖZEBEK, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Naîmâ Mustafa Efendi (2007) *Târib-i Na'îmâ*, Haz. Mehmet İPŞİRLİ, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- OCAK Ahmet Yaşar (2014) *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülbidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.-17.Yüzyullar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ORHONLU Cengiz (1970) *Osmanlı Tarihine Âid Telhisler (1597-1607)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÖGE Ali Rıza (1982) *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Polis Şefinin Gerçek Anıları*, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, Bursa.
- ÖGEL Bahaeddin (1978) *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖNER Senem (2013) *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ÖZGÜL İbrahim (2010) *Kara Çelebi-Zâde Abdülazîz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrar Adlı Eseri (1299-1648) Tablîl ve Metin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PALMER Alan (2008) *Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*, Çev. Belkıs ÇORAKÇI DİŞBUDAK, Turkuvaz Kitap, İstanbul.
- Serahî (2008) *Mebûât*, C. 9 ve 13, Çev. A. ARI- H. KAYAPINAR, Ed. M. Cevat AKŞİT, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul.
- SHAW Stanford J. (2008) *Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim'in Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*, Çev. Hür GÜLDÜ, Kapı Yayınları, İstanbul.
- SLADE Adolphus (1945) *Türkiye Seyahatnamesi*, Çev. Ali Rıza SEYFİOĞLU, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara.
- SOYKAN T. Tankut (2000) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler*, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- TANYELİ Uğur (2012) *İstanbul'da Konut Mekanında Mahremiyetin İblali ve Teşhiri: Gerilimli Bir Tarihe*, Akın Nalça Kitapları, İstanbul.
- TAŞKIN Figen (1992) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mültezim Kesimi ve İstanbul Mukataaları (1550-1605)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TİMUR Taner (1998) *Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı (1988) *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- WRATISLAW Baron W. (1981) *Anılar*, Çev. M. Süreyya DİLMEN, Karacan Yayınları.
- YAVUZER Gamze (2015) *Istanbul Wine-Taverns as Public Places in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILDIZ Gültekin (2009) *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul.
- YILMAZ Fikret (2005) Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç, *Tarih ve Toplum*, S. 1 (241), s. 11-49.
- YILMAZ Özgür (2018) Bir Fransız Bürokratın Gözüyle Sultan Mahmut'un Reformları ve 1830'ların İstanbul'undan Toplumsal Değişme, *Osmanlı İstanbulu V*, Ed. Feridun M. EMECEN vd., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 17-41.

ZUHAYLÎ Vehbe (1994) *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, C. 7, Çev. Ahmet EFE vd.,
Risale Yayınları, İstanbul.